A népiskola.

A kié az iskola, azé a jövő. E bévallott, vagy legalább utógondolatban tartott jelszóval lépnek sikra a községi és felekezeti iskolák harczosai, s látszólag méltán, mert abban a miveltség jövendő birtoklása van kifejezve, s hogy a jövő ezé, minden ember kénytelen elismerni. De igen sok iskolaügyi szóvivőnek mégis csak látszólag van igaza, mert a miveltség mindkét párton lehet s meg kell engednünk, hogy van is. Nem tehetni fel a társadalmi küzdelmekben fölmerült pártok egyikéről sem oly vastag tudatlanságot, vagy akkora foku megromlottságot, hogy az kizárólagosan a concret roszat képviselje Hát még ha az államról és egyházról van szó?! Az elfogultság, előitélet és egyoldaluság ha valahol, ugy e kérdésben bizonynyal rosz tanácsadó. Az iskola eddig az egyházé volt, s növendékei közül még sem jutott eszébe egynek is vonakodni az állampolgárságtól, sőt az ezzel kapcsolatos kötelességeknek egész az önfeláldozásig való bétöltésére a történelem legszebb példáit szolgáltatják. De hát ha már a nevelés ezután állami felügyelet alá kerül, föltehető-e az emberi természetről, hogy keresztény államban egyszerre csak keresztény-ellenessé változzék át? A keresztény vallás megállott, sőt hóditólag lépett föl és győzedelmeskedett más irányu miveltségü államok megmérhetlen ellenséges erejével szembe. És most egyszerre csak elkezdjük saját magunktól félteni? Hát azon örök igazságokban, melyeket a keresztény vallás oly népszerüekké tett, csak enynyire biznánk?

Mi birni hiszszük a pártoskodás és felekezetieskedés fölé emelő függetlenség-érzetet s éppen azért igyekezni fogunk a tárgyilagosság sorompói között maradni. Vizsgálódásunk a dolog természete, az adott körülmények méltánylása és a tényező erők mérlegelésére terjed ki. Fő elvünk az, hogy semmi jó felhasználatlanul ne maradjon; a kevésbé hasznos azonban késedelem nélkül engedjen tért a hasznosabbnak.

I.

A népiskola állása és hivatása a társadalmi életben.

A közoktatás eszméje nem egyes szobatudósok theoreticus agyában született meg; arra az elkölcsi természet vezette az em-

bereket. A tudás vágya és szükségérzete bár lassan, de önként ébredt fel. Miután azonban ideje és képességénél fogva nem minden atya és anya volt abban a helyzetben, hogy gyermekeit tanithassa és nevelhesse, ezek a munka-felosztás elvénél fogva bizalmi férfiak — tanitók — keze alá kerültek, s igy előállott az iskola, melyben egy ember végezi azt, a mi minden családnak együtt véve lehetetlen volt. Mig az iskola mai alakját nyerte, addig természetesen hoszszu idő kellett, mert pl. az előhaladt Németországban, a reformáczio korában, vándor-fényképészként jártak egyes irástudók faluról falura, hogy a népet irni és olvasni tanitsák, s ugyanott egész a mult század közepéig még csak harangozókat, bukott mesterembereket, községi szolgákat, pátronusok inasait és katonákat találunk az iskolában, mint tanitókat. E példa igen hasznos tanuságot nyujtnekünk annak bámulásában, hogy mire tud egy század alatt menni egy erősen akaró és — a mi legfőbb — kitartó nemzet!

Amos Commenius volt az első, ki az iskolát helyesen értelmezte. Ő anya-, nép- és tudományos iskolát különböztetett meg. Az első a gyermekben a család, a második a társadalom, a harmadik a szellem országa tagját neveli. Ez osztályozás nagyjában véve találó. Az embernek legközvetlenebb köre a család: a családi szokások, erények, kötelességek, az élet és család fenntartásához szükséges munka- és takarékossági vágy legtermészetesebb és sikeresebb fejlesztője pedig az anya. Hogy valaki egy családnak milyen tagja legyen, átalában véve inkább függ az anyától, mint az atyától, annak positiv és negativ befolyásától. Helyzetünknél fogva azonban egy család köre oly szük, hogy lehetetlen kizárólag csak abban élni. Alig léphetünk egyet, vagy tehetünk valamit, a nélkül, hogy ebben mások jogát s irántok való kötelességeinket szem elől tévesztenünk szabad lenne, s a társadalommal és természettel szembe bizonyos tudnivalókat ignorálhatnánk, — ezeknek pedig legkisebb mértéke is önként vezet á népiskolába. Ehez aztán a fennebbi osztályozás kiegészitéséül járulnak az alsóbb és felsőbb ipar- és gazdasági iskolák s csak azután jőnek a tisztán tudományos egyetemek, megelőző tanfolyamaikkal együtt.

A népiskola helyét ilyképpen a családi nevelés és legalsóbb ipariskolák között mutatván ki, következik hivatásának meghatározása és részletezése, vagyis egyike a legvitásabb kérdéseknek.

Az egész nevelés, elkezdve az iráson és olvasáson, fel az abstract tudományok magaslatáig egy organicus egészet képezzen-e, vagy az élet szükségei szerint ellőállott s az egyének által hajla-

muk- és feladatukhoz képest szabadon választott egyes iskolák külön-külön, saját körü bévégzett egészeknek tekintendők? Más szavakkal: a különböző iskoláknak ugyanaz-e végczéljok? vagy ebben legalább némelyek öszszeesnek? s ezek szerint azokat egymással szoros összeköttetésbe hozzuk-e, vagy egymástól egészen függetlenül szervezzük? vagy legaláb átmenetekről gondoskodjunk-e? E kérdések foglalkoztatják ma a nevelésügy barátait s ezekkel függ szorosan öszsze a népiskola feladatának és hivatásának helyes maghatározása. Mielőtt ez utóbbit megkisérlenők, nem árt tekintetbe vennünk, mint vélekednek az e tárgyban nagyon is illetékes németek, új iskolai törvényeink ugy is nagy mértékben lévén az övéikhez alkalmazva.

A németeknél minden kérdés tárgyalása philosophiai alapon indul meg. Ez nekik legnagyobb előnyük. Előny anynyiban, a menynyiben az ember természete, föladata, hajlamai és tehetségei csak is ez álláspontról itélhetők meg helyesen; de másfelől hátrányossá válhatik a kiindulási pont megválasztása által, mert tudjuk, hogy a valláson kivül egy tudomány sincs, a mely ellenkezőbb irányokat képviseljen, mint a philosophia. Már a mig a harcz csak papirosan foly, addig a világ forgása nincs megzavarva; de más kérdés, ha a hyposthesiseket a gyakorlati élet minden ágaira átviszszük. Itt, ha mérséklő elemek nem vegyülnek közbe, az eredmény lehet a legtermészetesebb és legtermészetellenesebb egyaránt. E philosophiai műfolyam előnye az alaposság, hátránya az experimentatio és lassuság. Természetesen mi is philosophálunk, mert minden józan s többé kevésbé tudományos okoskodás annak nevezhető. A különbség csak az, hogy a mi philosophálásunknak az élet ad irányt, honnan azt élethpilosophiának is nevezzük; amott pedig egészen megforditva áll a dolog.

A Rousseau „Emile"-jétől nyert lökésre a philantropok által meginditott s Rochow, Pestalozzi és mások által kifejlesztett népiskolai kérdés is ellenirányu nézeteket állitott egymással szembe, melyeknek különböző árnyalatai az idealismus és realismus körül csoportosulnak. Az első alapelve röviden ez: az ember a legalsó fokon a természetnek föltétlen rabszolgája; rendeltetését csak ugy érheti el, ha e helyzetéből felszabadul; de e végre meg kell törni a természet hatalmát, a mi csak akkor történhetik, ha a lelket egy győzelmes kimenetelü harczra elkészitettük. A nevelés feladata az ember veleszületett tehetségeit értelmesen kifejleszteni odáig, hogy azok az önelhatározásra és szabadságra őt képessé tegyék. Egyetemes emberi, magasabb szempon-

tok által vezéreltetve az egész társadalmat szabaddá kell nevelni. Ebben — a mint látszik — a népiskolától követelnők, azt, a minek elérését csupán csak minden tényezők öszhangzatos müködésétől várhatjuk.

A reálisták már kőzelebb lépnek a való élethez, s megelégednek a bizonytalan nagy és sok helyett a biztos kevéssel. Fő elvök, hogy a népiskola ne vigye növendékeit a jelen- és saját néposztálya határain kivül, hanem törekedjék mindig bizonyos meghatározott s az iskola korlátai között és iskolázás tartalma alatt elérhető czélokra.

Ez egymástól eltérő alapelvek szerint természetesen eltérnek aztán a népiskola feladatának meghatározásában is. Némelyek pl. a vallásos kegyesség bécsepegtetését, mások a nemzeti érzés és öntudat fejlesztését és ébrentartását, megint mások a magasabb, tudományos czélokra való elökészitést tartjak fődolognak; mig végre vannak, kik megelégednek az irás, olvasás (hova tartozik a szám-olvasás, számolás is) és anyanyelv tanitásával.

Mi is olyannak tekintjük a kiegészitett népiskolát, mint a mely egy néposztály miveltségi igényeinek teljesen megfelelvén, önmagában egy teljes egészet képez. S ha tökéletesitéséről van szó, ez alatt nem azt értjük, hogy feladatát tágasbitsuk, czélját fokozzuk, hanem hogy a létezőre képesebbé tegyük. Szervezésénél e szerint minden más iskolától függetlenül kell eljárnunk, a mi azonban az átmenetet még sem teszi lehetetlenné, mert hisz az ipariskolák, valamint gymnásiumok legalsóbb osztályaiban ugyanazon irást, olvasást és számolást kell tanitni, melyet a népiskolában s az ezekről egyikben nyert bizonyitvány miért ne szolgálhatna átmenetül a másikba? hisz a szakiskola a népiskolát ugy is vagy előre feltételezi, vagy magába felveszi. De hogy azért egy népiskolai három-négy éves tanfolyamot az ipariskola, vagy gymnásium ugyananynyi osztályainak megfelelőleg rendezzünk bé, ezt a mily szükségtelennek, épp oly hiábanvalónak tartanók. Szükségtelennek, mert az ipariskolák nevendékei legnagyobb részben városiak lévén, tanulásukat ugy se kezdenék népiskolában, — s hiábanvalónak, mert falusi népiskoláink a papirosra tett tervet az életbe soha át nem vihetik, részint szegénységök, részint tanerőnk elégtelensége, részint a tanidő rövidsége*) miatt, mihez járulnak még

*) A tanidő rövidsége alatt értem az élet- és nem a törvény által kijejölt időt. Utóbbit nagyrészt földmiveléssel és baromtenyésztéssel foglalkozó népünkre nézve igen is hoszszunak tartom.

azon hátrányok, melyek a falusi nevendékeket a városiakkal szembe átalában mindig jellemzik. Hogy pedig falusi népiskoláinkat éppeu gymnásiumainkkal hozzuk ily rendszeres kapcsolatba, ebben, a fönnebbi akadályokan kivül, még elvi tévedés is volna, mert a párhuzamositás azon feltevésnek adna helyet, hogy a kettőnek végczélja egy, a mi pedig csakugyan szóba sem jő. Minden iskolának végczélja egy-egy osztálynak társadalmi állásához mért miveltséget és készültséget nyujtani s ha ezt elérte, hivatásának megfelelt. Igaz ugyan, hogy a hol egy társadalmi osztály igényei valamely iskola által ki vannak elégitve egész a legutolsó pontig, ugyanott, ez utolsó pontban egy más osztályéi kezdődnek, s a menynyiben már ez igy egy ugrás nélküli lépcsőzetet képez, elvileg öszszefügg ki- és visszahatásánál fogva az egész nevelésügyi kérdés; de a gyakorlat egy zavartalan öszhangot felmutatni sohasem fog s annak létesitésére hiába ne is törekedjünk, mert a mesterkélt öszszefüggést az élet lépten-nyomon széttépi.

A népiskolában az ember két szempontból jő tekintetbe: átalában mint olyan, ki az emberi- és különösen, mint olyan, ki egy politikai és vallási társaság tagja. *) Ebből indulva ki, a népiskolának feladata csupán anynyi ismeretet és készséget nyujtani, menynyit az ember, mint olyan, nem nélkülözhet, de egyszersmind, a menynyit ama társaságok megvárhatnak, sőt megkövetelhetnek, — más szavakkal: egyenlépést tartani azon fogalmakkal, melyek az emberi létnek méltóságot adnak, s a melyek a természeti és szellemi térhez tartozó minden munkák egyetemes szövetségéből származnak.

II.

A népiskola kiegészitése.

Azon kikerülhetetlen akadályokhoz, melyekkel a népiskola gondolatának megvalósitása, körülményeink között lépten-nyomon találkozik, járul annak kiegészitetlensége fel és lefelé. Hiányzik az épület alapja és fedele mindaddig mig a.) lefelé a gyermek-

*) Méltányolnunk kell itt már a „Ratio Educationis“ meghatározását, mely szerint „in aperto est, hoc educationis negotium ad omnia civium atque incolarum genera pertinere, quae rursus triplici ex capite possunt spectari, scilicet 1., ex nationum, 2, ex religionum, 3., ex conditionum varietate“. R. E. t. r. l. per regnum Hungariae et pr. e. a. Tom. I. Vindob. 1777.

kertek, b.) felfelé a tovább-képző és női munka-iskolák hozzá nem csatoltatnak

Az emberi élet azon szakában, melyet a teljes népnevelésnek igénybe kellene venni, három fokozatot különböztethetünk meg: a) az 1—6 b.) 7—14, c.) 15—18—20-ik évig terjedő kort. A népiskola mai alakjában — mint látjuk — csak egy töredéke ennek, még pedig a középső. Ha már most meggondoljuk, hol és hogyan tölti el a legtöbb falusi gyermek az első időszakot, tehát a mig iskolakötelezett lesz, csak sajnálkozhatunk sorsán. Az utcza porában bésziv egy rakás helytelenséget, szándéktalan és bészámithatatlan okozója lesz számanélküli szerencsétlenségnek, megtompulnak nemesebb hajlamai, elszilajul indulataiban s mire tanitókéz alá kerül, ez azt se tudja: a meg- vagy eltanitáshoz kezdjen-e? mely körülmény nem kis akadály az iskolozás folyamában. Pedig e korban a gyermeki lélek igazán egy tabula rasa, mely jó és rosz bényomásoknak egyaránt helyet ád, se bényomások aztán az egész életen keresztül huzódnak. Mind a gyermekek, mind a szülők érdekében, kik azokra sem kellő gondot forditni, sem a gazdaságban hasznukat venni nem tudják, nagyon óhajtandó volna azért e kisdedek gondját felvenni, a mi legkönynyebben lenne megvalósitható gyermek-kertek felállitása által. Ilyent legelőbb Fröbel Frigyes, a Pestalozzi tanitványa, rendezett bé. Itt a felügyeletet és vezérletet nők gyakorolják, a kiknek neveléstani képzettségökből vizsgát kell tenni s a gyakorlati eljárásban egy férfi által gyámolittatnak. E kertekbe a gyermek nem tanulni, hanem erkölcsi és testi veszély nélkül játszodni, rendet, mértékletességet, szó- és mozdulatbani ügyességet, külső és belső tisztaságot, engedelmességet, szóval oly helyes és ügyes magaviseletet elsajátitani megyen, melyet otthon nélkülöznie kellene, mely pedig alapul szolgál az iskolázás teljes sikeréhez. Tanitásról itt — a szokott értelemben — szó sincs. E kornak sem szüksége, sem képessége arra. Legfőbb a szemlélő és figyelő tehetség fejlesztése a dolgok, tárgyak, állatok, vagy képeik alkalmazása által. Semmiféle kézi könyvet tehát használni nem kell, s ha mégis valami tantárgyat rendszeresiteni akarnánk, ez az ének legyen, természetesen a hangjegyek mellőzésével. Az éneklésnek egészségi hatása mellett hallérzék-finomitó, szivnemesitő ereje van s gyönyörködteti, mind magát az éneklőt, mind a hallót. A gyermekek szabadságának a lehető legszélsőbb határokig tért kell engedni, hogy azok az engedelmesség mellett akarni is tanuljanak. A szoktatás, vagy leszoktatás minden alakjában kölönböző já-

tékok által alkalmazandó. Az iskolai idő ne legyen hoszszu; naponta 4—5 óra bőven elég. A kertek tultömésétől is őrizkedni kell, különben az egyénités lehetlen; a legmagasabb szám elég, ha 40. Hogy a helyiség nyilt és egészséges legyen, önként értetik. Korunk első törvénye a munkafelosztás és a gyermekkert e törvény egyik áldása.

Azonban bármily jotékonyan is segitse elő a népiskolát nagy és nehéz feladatában ez intézmény, ez még csak alap az épülethez, mely tetőzet nélkül megint öszszeomolhatik — s rendesen ugy is van, hogy az iskolázás hét kövér esztendejére következő hét sovány esztendő felemészti, megsemmisiti annak minden készletét. E bajon segiteni lettek volna hivatva vasárnapi iskoláink, azonban ezek sem nem élnek, sem nem halnak. Nem lévén országos törvény által rendszeresitve, sem vezetésök, helyök, idejök és tárgyok meghatározva, az itt-ott, egyesek jószántából gyakorolt buzgóság e téren nem mutathat fel kellő, egyetemes sikert. *)

Vasárnapi iskolákat legelőbb Angliában, azután Németalföldön és Francziaországban állitottak fel; de ezeknek czélja különbözött, s különbözik nagy mértékben még ma is a németországiakétól, mert mig amott az iskolázásban nem részesült felnőttek s szegénységök miatt nem részesülhető gyermekek irni s olvasni tanitására fordittatik kiváló gond, addig itt csak ismételnek, s a főczél nem anynyira értelmi, mint erkölcsi irányban folyni bé a közszellem egészséges fejlődésére, mint ezt nálunk is némely helyeken gyakorolják. Ez ismétlő iskolák nem felelvén meg a várakozásnak, Németország legtőbb városában felhagytak velök s a német államok között Baden volt az első, mely azok helyett továbbképző-iskolákat (Fortbildungsschule) rendezett be. Az ilyenek látogatására az ifjak 17—18 éves korukig kényszeritve vannak; de aztán lélek erejöket nem tompitják örökös A—B—C-vel, hanem szerzett ismereteik és képességeik ébrentartása mellett mindig valami újat is dolgoztatnak fel velök. A mi magukat a tantárgyakat illeti, ezek anynyira a külön vidékek, városok és helységek népének fejlettségi fokától, életmodja s ezzel kapcsolatos szükségeitől függenek, hogy egy egyöntetü terv keresztülvitelére gondolni sem lehet. Ilyenek fölállitásánál különösen tekintetbe kell venni azt, hogy ez ifjak a gazdasággal már nemcsak átalában el vannak fog-

*) Az 1868-dik évi XXXVIII-dik t. cz. az ismétlő iskolákat éppen e czélból rendelte el. Szerk.

lalva, de némelyike annak éppen vezetésére van kényszerülve s éppen azért a tanórák számát kevésre kell szabni, mert különben két eset állhat bé: vagy rákényszeritjük őket a tanulásra s ezzel megakadályozván gazdaságuk menetét, sem nekik, sem az azért meggyülölt ügynek nem tettünk jó szolgálatot, vagy elnézzük anyagi érdekeik szempontjából a hanyagságot s ekkor aztán megint csak ott fogunk állani, a hol eddig állottunk. Minden dologban átalánosan elismert, leghelyesebb szabály a keveset és jól. Ugyanezt tartjuk az iskolai óratervekről is. Tegyünk kevés órát, de aztán azt minden alkudozás nélkül tartsuk, s tartassuk meg — szükség esetében a törvény erejével is -- oly kérlelhetetlen szigorral, mely tekintélyt szerezzen az intézménynek, s minden hanyagsági és ellenállási hajlamot egyszer mindenkorra kiirtván, a dolog rendes menetét a jövő számára meginditsa, biztositsa; mert a sikerhez a tervszerüség mellett lehetőség és erős kiviteli akarat is kell.

A társadalom külön hivatásu és foglalkozásu minden osztálya igényét és szükségét szem előtt tartva, a továbbképző iskolázást rendszeresiteni kellene az ipariskolákban is.

Ipariskolát legelőször, a később nemesi rangra emelt csehországi pap, Kindermann állitott fel, a mult század végén, mely időben, különösen II. József alatt, az iskolaügy Austriában is lendületet nyert volt; Metternichchel azonban a reactio és absolutismus jutván uralomra, e kérdés minden irányu kifejtése és megoldása egész korunkig elnapoltatatott; de Csehországban a virágzó ipari és gyári élet gyökérszálai e korra vihetők viszsza. Mig nálunk is a gyár és ipar segitségére nem megy a gazdászatnak, addig kereskedelmünk csak másodrangu szerepre van utalva. Másodrangu kereskedelem, s nagy hadsereg egy államat sem tesz gazdaggá; a szegénység pedig a nevelés ügynek nem nagy pátronája. Midőn tehát a népnevelés ügyében buzgolkodunk, nem szabad felednünk, hogy az pénzügyünkkel áll legközvetlenebb kapcsolatban, ez az ország gazdaságával, ez pedig kereskedelmünkkel és iparunkkal. S e rövid körvázlatban rájöttünk az iparra, s ezzel természetesen az ipariskolára, mint az összes nevelésügy egyik alaptényezőjére. Hogy tehát ilyen iskolák alapitását minden nagyobb városon, mint az ipar gyupontjain, sürgetjük, mindenki természetesnek fogja találni, s másfelől azt is annak, hogy az ezen iskolákban végzett ifjak hetenként legalább egy pár órán továbbképzésben részesüljenek, hogy igy alkalmuk legyen minden szakjokba vágó újabb mozzanat, találmány elméleti és gyakorlati természetével, azok módosulásaival, előnyeivel és hátrányaival,

s külön helyek és viszonyokhoz való alkalmazhatóságukkal megismerkedni s ebben mestereiknek is segitségül lévén, minden újat azonnal értékesiteni.

Ezek mellé kiegészitésül sorakoznak a gyári-iskolák, melyeket a gyártulajdonosok állami felügyelet alatt tartoznának berendezni, s fenntartani. Itt a gyárban foglalkozó gyermekek 11—12 éves korukig naponként — a munka kezdete előtt — legalább két órai oktatásban részesülnek.

A népiskola szervezetével legszorosabb kapcsolatban áll a tanitó-rend állásának emelése. A legelső mit e téren tenni kell: a meglevők mellé jó tanitók képzése s fizetésők javitása, és ez megint kedvezőtlen pénzügyünkhez vezet. De ne gondoljuk, hogy csupán mi sinlődünk e bajban. Vannak helyek és pedig mivelt országokban, hol e téren nem sokkal állanak előbb, mint mi, mert pl. mig az előrehaladt Badenben is — melynek még a mult században tanitó-képezdéje volt — csak ez előtt tiz évvel emelték 200—350 fra a tanitók fizetését, addig az a Schwarzwald-ban ma is 15—30, s alig nehány helyen 100 ft; s nem oly nagyon rég volt, midőn Poroszország azzal kivánt segiteni e bajon, hogy a helységekben szabómesterséget folytatni csupán csak a tanitóknak engedte meg, kiknek e kereset, igy biztositva, az önfentartás csaknem egyedüli eszköze volt. Ánglia még a mai nap is tanitók szükében van, mert a gyakorlati ángol nem igen hajlandó oly szük jövedelmü pályára áldozni a drága időt.

Egy, özvegyeiket és árváikat majdan segitő pénztárt maguk a tanitók is állithatnának vidékenként, s ezzel is kis mértékben idővel segitve lenne helyzetökben. A kormány bizonyosan megteszi, de a vallás felekezetek is megtehetnék, hogy a felsőségük alatti tanitókat erre utasitsák.

Továbbá szükség volna, hogy a tanitók évenként vidéki s bizonyos időközönként országos értekezleteket tartsanak, melyeken a nevelés terén szerzett tapasztalataikat tanácskozás és felolvasások által egymással közöljék, a külön vidékek igényeihez alkalmazott javaslataikat megtegyék, s az iskolának mind belső, mind külső szervezetében mutatkozó hiányokat, szükségeket és béhozandó reformokat felfejtvén, ezeket egy memorandum alakjában a nevelésügyi miniszterhez felterjeszszék. Ugyanez eljárást követhetnék saját érdekükben a tanitó-rend állásának emelésére is, mert nekik, eddigi nyüggzött állásukból kibontakozván, egy társadalmi független, önálló osztálylyá kell felemelkedni, s a tan-

ügyet a tudomány méltóságához illőleg képviselni és vezetni. Ily értékezletek tartásával ezeken kivül még egy más irányba is hathatnának, t. i. mind inkább-inkább fölébresztenék figyelmét, s megnyernék a nevelésügynek magát a népet is, mely látva gyermekei tanitóinak oly buzgalmát és ügyszeretetét, e hullámoktól az ő szelleme sem maradhatna érintetlenül. *)

III.

Kié az iskola?

Ez korunk legfontosabb, s egyszersmind legvitásabb kérdése, melynek megoldásánál nemcsak jogosult érdekeket és igényeket, de még az előitéletet is tekintetbe kell venni.

Belgiumban az iskola, a menynyiben a papok a közvetetlen felügyelői, az egyház befolyása alatt áll. Angliában a nevelés ügye egyéni kezdeményezésnek lévén fentartva, a vagyonosabb, s igy nagyobbára a kereskedők és iparosok kezében van, kik azt természetesen saját érdekeik szerint vezetik. A mi helyzetünk ez ügyben leginkább hasonlit Badenéhez. Ott is a katholikus papok, protestánsok és a politikai kormány, voltak tényezői azon küzdelemnek, mely az utóbbi husz év alatt következő főbb mozzanatokat mutat föl:

1848-ban kimondatott a tanszabadság és az iskola elválasztása az egyháztól; de a kath. papság izgatása és tulsulyra jutása az ezeket biztositott törvények viszszavonását eredményezte s most a tanitók még szigorubban rendeltettek a papság hatalma alá.

1860 szabadelvü intézményekkel köszöntött be, eltörölvén az iskolák egyházi fővezérletét is; de daczára annak, hogy a 6-dik §. a tanvezetést az államnak, s a 12-ik a vallásos oktatást az egyháznak itéli s ezzel a kérdést elvileg eldönti, annak gyakorlati keresztülvitele még sokáig huzódik.

1862-ben egy iskolai főtanács állittatik fel, melyben minden vallásfelekezet képviselve van, s melynek vezetése alól csak az egyetemek vannak kivéve.

1863 egy új korszakot nyit meg az iskolai főtanácsnak a mi-

*) Örömmel jegyezzük meg, hogy az aranyos-torda-köri unitárius iskolamesterek ily néptanitó értekezletek tartására a mult évben egymással egyesülvén, alapszabályaik már az E. K. Tanács által is meg vannak erősitve. Mi sikert kivánunk a nemes törekvésnek, s az eredményről szivesen veszszük a tudósitást.

Szerk.

niszteriumhoz tett jelentése s 44 thesisében, melyekben a tanitók tudományos képzettségének emelése által a belső, és az iskolának az egyháztól való tényleges és végleges elválasztása által a külső szervezés van hangsulyozva. E jelentést a szabadelvü miniszter azonnal a nyilvánosság eleibe terjesztette s ezzel veszi kezdetét a maig is tartó badeni iskola-láz.

1864-ben az érsek körlevelet intéz papjaihoz, melyben megtiltja, hogy az iskolai tanácsban, vagy valami iskolaügyben részt vegyenek. Erre elkezdődik a nép bujtogatása s a papság valóságos lázadást üt az állam ellen. Ez idő alatt az ellenpárt sem gunynyasztott, s történik, hogy annak egyik legjelesebb tagja, heidelbergi tanár, Schenkel „Jézus jellemrajzá"-t épp ez időben adja ki. Nem kellett egyéb. E kétszeres istentelenség ellen megindul a keresztes hadjárat gyüléseken, zug-utczákon és hirlapokban. A Schenkeliana pestise ellen templomi imádságokat tartanak s a kormánytól e „hitehagyott Julian" számüzetését fenyegetések között követelik. Semmi, a mi a szenvedélyeket fölkavarhatta, érintetlenül nem maradt, de mind sikertelen.

1865-ben az érsek felhivására ismét megjelennek a papok az állami iskolákban s a vallásos oktatást átvevén, ezzel meghajolnak a kor parancsoló szelleme előtt.

1866-ban az osztrák-porosz háboru kimenetele még inkább elerőtlenité az ultramontánokat, s bekövetkezett a végleges szervezkedés. Az országgyülési bizottmány előadója, Rothe, a hires ethikus volt, ki egy hatásos beszédében felfejtette, hogy keresztténység és egyház egészen különböznek egymástól, s az iskola lehet keresztényi a nélkül, hogy egyházi lenne. Erre a végleges elválasztási törvényjavaslat elfogadtatott. Az egyház három órát nyert vallásos oktatásra.

E rövid vázlatból vonjon ki-ki olyan tanuságot, a milyent akar. Én csak azt a tárgyilagos eredményt jelzem, hogy a közös iskolák ellen és mellett nagyobb és elkeseredettebb harczok is vívattak, mint nálunk.

Lássuk már most, minő eredményhez jutunk e kérdéssel: kié az iskola?

Mai társadalmi viszonyaink között három követelővel áll szembe az iskola, u. m.: az állammal, az egyházzal és a községgel, mely utolsó közvetlen a családot képviseli. S miután mind a háromnak természetes érdeke van ahoz kötve, az iskola rendezése abban a mértékben lesz tökéletes és megnyugtató, a menynyi-

ben amaz igényeket méltányolni tudjuk. A kérdést nem lehet, élire állitva, kizárólag ide, vagy kizárólag oda dönteni el, mert a gyakorlatban az is mindig megoszlik, a mit elméletileg talán öszpontosithattunk. Helyesen tehát nem valamelyik fél kizárásáról, hanem csak igényeinek jogosságáról s az annak találtak kielégitéséről lehet szó. Meglehet azonban, hogy valamelyik fél igen sokat követel magának s igen keveset enged a másiknak, pedig az arány helyes megállitásától függ minden. Hogy ezt tehessük, viszsza kell mennünk minden állami és egyházi szerkezet legegyszerübb és ősibb alkatrészeire s ezeket viszonyitnunk az iskola elvben felállitott független társadalmi állásának fogalmához.

Az állam egyedek szövetsége azok jogainak közös védelmére s érdekeik közös elémozditására, s mint ilyennek, amazok javával ellenkező czéljai nem lehetnek. A tudás az egyének közvetlen feladata. E feladat jogon és kötelességen nyugszik. A tudás és szabadság mindkettőt követeli. Ha az egyén jogát ad possibilia gyakorolná, akkor egyszersmind kötelességének is eleget tenne, mert e kettő a legfelsőbb pontban egyesül. Ekkor a tudomány egy magát alkotmányozó oly független szervezetet képezne, mely kivülről sem segélyt nem vár, sem kényszert nem tűr. Ez lenne aztán az iskola független társadalmi állásának fogalma, hogy t. i. az a maga lényege és természete szerint egyedül a tudomány felsősége alatt álljon. Ezért küzd a Stoy által is képviselt iskolai párt, czélja lévén a politikai állam mellett, democratiai alapokan, egy iskola-államot alakitni. Ez a gyakorlatban kivihetetlen ugyan, mert a minden embernek biztos menhelyet egyedül adó állam souveränitását semmi módon sem szabad veszélyeztetni. Mindazonáltal figyelemre méltó theoria. Anynyit a tudomány az államtól mindenesetre megérdemel, hogy az iskola a törvényhozó-testületben külön képviselettel ruháztassék fel, mint ez Angliában az egyetemek következése által legalább félig-meddig gyakoroltatik. Ez a mostani helyzet és emlitett iskola-állam között valószinüleg a legczélszerübb középút lenne. Az állam köteles az egyének érdekeit a tudomány követeléseivel és az emberi méltósággal, részint védő, részint kényszerito hatalmánál fogva, párhuzamban tartani.

Az állam, ha fejlődni akar, az értelemnek kell hogy alárendelje magát. S ha igaz egyfelől, hogy a modern állam a maga imponáló állását nagymértékben az auctoritás alól kinőtt képzettségnek és tudománynak köszöni: akkor ezekkel szembe kötelezettségei vannak; de miután másfelől az is igaz, hogy az iskola egy öszszefüg-

gő, solid lényeget csak azóta képez, mióta az állam azt az állást foglalja el: akkor a vezetés önként esik ennek kezeibe — mert módot kell nyujtanunk, hogy az ővével egybeforrt tudomány és szabadság ügyét előmozdithassa — s hatásköre annál korlátlanabb és kizárólagosabb, mentől magasabb fokán áll valamely intézet az összes szervezetnek, mig az alsóbb iskoláknál mind több-több versenytársa van, s itt az egyház és község egyidejü befolyása leginkább is elfogadható.

Az egyház befolyását azonban sokan igen tulzott mértékben és ferde alapokon követelik. Mi az egyház? Nem egyéb egy administrátiv testületnél, mely feladatát nem mindig értelmezi hiven. Mióta a keresztény vallás az egyházat az államtól elválasztotta, az megszünt ennek kizárólagos szolgálatában állani, sőt érdekeik a ferde felfogás következtében gyakran összeütközésbe jöttek. Hivatkoznak a történelemre, mint a jog százados tanujára, pedig épp a történelem mutatja, mily kevéssé lehet bizni a jogok örökéltében. Avagy nem szemeink előtt szünt-e meg Angliának Amérikához, Ausztriának Németországhoz való joga? A geographiaihoz hasonló terrenumai megvannak a szellemnek is, hol az öntudatra ébredt morális erő a régiekre keresztet húz s új jogokat állit fel; mert ebben a tekintetben teljesen igaz az angol közmondás: the might is right. Azt is mutatja továbbá a történelem, hogy az egyházak legelső iskoláikat confessionalis és nem állami, vagy tudományos érdekből alapitották és tartották fenn, s hogy a nevelésügynek a legnagyobb szolgálatokat mindig egyesek tették, mint Zeno az ó- és Pestalozzi az újkorban. Az egyházak is tettek annyit, a menynyit elforgácsolt erejök, előitéletök, szabadelvüségök és vagyonaik gyakran önző kezelése, azaz a papság érdeke engedett; de vajjon nyujtanak-e ezek a korlátokat nem szenvedő tudomány és cultura ügyének kellő segitséget és biztositékot? S ha nem! ha a jövő számára eleget nem tehetünk, a multra hiába hivatkozunk. Vannak azonban más okok, melyek az egyház részvétét a nevelésügyben mégis nélkülözhetetlenné teszik: első az a tekintélyes összeg, mely nevelési alapul annak tulajdona; második a legalább félig-meddig felszerelt iskolák; harmadik a tanitók azon nagy száma, kik csak az egyházi szolgálatért nyert fizetésből élnek, s kiket helyettesitni, vagy dijazni a kormánynak még jó sokáig nem lesz módjában; negyedik az a nevelési készlet és képesség, mely az egyházak rendelkezésére áll, s melyek birtokában az még sokáig lesz azon helyzetben, hogy az iskolák techni-

cai vezetéséhez nélkülözhetetlen erőket szolgáltasson. Aztán végre a vallásos oktatás szintén az öszszeköttetés fenntartását követeli. A keresztény szellem, az igazi humanismus e szelleme bir azon moralis erővel, melyet az állam soha sem fog nélkülözhetni, s melyért e légkörre a nevelésnek elkerülhetetlen szüksége van. E szellemnek kell az öszszes nevelést áthatni, mert a kettő ugy olvad öszsze, hogy határukat kijelölni lehetetlen. Nem lehet pl. azt kivánni valakitől, legkevésbé pedig egy nevendéktől, hogy e perczben polgár, a másikban vallásos legyen, mert akkor a nevelés e két ága nem kiegésziti, de félszeggé teszi egymást. És végül meg kell engedni, hogy ha valamely testület a társadalomban érdekelve van a nevelés által, az bizonynyal az egyház, a mely mindenesetre közelebb áll az iskolához s egyetemesebb érdekeket képvisel, mint pl. akár a zenészek, akár a bányászok, akár az erdőszök, vagy bármelyik iparos osztály. Mihelyt azonban egy, a függetlenségre minden tekintetben érdemes, sőt azt kivivni tudó tanitó-rend áll elő — a milyen még sehol sincs a világon — semmi semtermészetesebb, minthogy a teljes technicai vezetés is ennek kezébe tétessék le. Ez éppen oly helyes és jogos, minthogy a templomban papok s ne szinészek prédikáljanak, s az államot törvénytudók és ne mesteremberek kormányozzák. Szó egyedül arról lehet, hogy mig ez bekövetkezhetik, addig a létező erők használtassanak fel. Irányelv nem anynyira a jogosság, mint hasznosság. Mihelyt a gyermek nagykoru lett, gyámra már nincs szüksége.

A községek, vagy családok állása az iskolához a legközvetlenebb, mert nemcsak hogy ők adóznak annak fenntartására, hanem ők szolgáltatják ahoz ezenkivül a legszükségesebbet, a nevendékeket is. Ebből eredhető jogukat azonban az iskola-kényszer elve nagyon devalválja. Az angolok ez elvet alkalmazni mindeddig vonakodtak, mert szerintök ez az egyéni szabadság korlátozása, holott az csupán a kiskoruak jogának védelme, érvényre emelése azon képességek megszerzésében, melyek a jó és derék állampolgárok főkellékei. Magukkal a szülőkkel szembe sem jogtalanság e kényszer, sőt éppen azok legnemesebb jogának életbeléptetése; mert lehet-e szebb joga a szülőknek, mint gyermekeik közös neveltethetése. Aztán mikor egyéni szabadság- és ennek korlátozásáról van szó, nem kell feledni, hogy az állami élet fönnállhatásáért az egyén sok természeti jogról kénytelen lemondani. Vannak viszont jogok, melyekkel élni kötelesség, mint pl. a gyámatya gyámnoka jogával. Ilyen

a gyermekek joga is a neveltetésre, mely jog társadalmi törvényeinknél fogva, ideiglenesen a szülők kezébe van letéve, s a társadalomnak érdeke és kötelessége felügyelni, hogy tagjainak joga érvényesüljön. Az iskola-kényszer tehát csak exequálása a valóságos jognak.

A községeknek az iskolák vezetését illető jogát nem engedhetjük veszély nélkül teljes mértékben függetlenül gyakorolni, mert meglehet, hogy éppen a legfontosabb kérdésekben nem fognának a dolog lényegébe való azon bélátással birni, melytől az ügy sikeres intézése egyedül várható. Meglehet, hogy nem a legjobb, hanem a legolcsóbb tanitókat választanák, mint Angliában és Amerikában, hol ezért a nevelésügy az anynyira hátrányos gyakori tanitó-változásnak van kitéve. Meglehet, hogy ha a tanügy anyagi vagy szellemi terén oly meszszeható javitásokat kellene tenni, melyeknek maguk a javitók közvetlen hasznát nem veszik, nem is lennének hajlandók azokat soha végrehajtani. Végül a tanitórend érdeke is követeli, hogy állása ne rendeltessék egyedül azok befolyása alá, a kik nincsenek azon helyzetben, hogy szellemi munkáját a maga becse szerint méltányolják, sőt mind tényleges, mind semleges maguktartásával megölhetnék annak minden sikert föltételező buzgalmát.

Van azonban egy pont, hol a községek jogát egész kiterjedésében méltányolnunk kell. A népiskolákra, ugyanis, nem lehet egyszabásu bureaucraticus egyenruhát húzni. Állithatunk fel átalános tételeket, melyek nagyjában mindenikre illenek; de a schematisalt iskola-rendszer, a helyi érdekek és viszonyoknál fogva, mindig kisebb-nagyobb módositásnak van kitéve. E módositást megvárni, sőt követelni teljes jova van a községeknek.

A népiskola állása ezek szerint a községgel szembe a legegyszerübb, de legelválhatatlanabb öszszeköttetés, az állammal és egyházzal szembe pedig ideiglenes szerződés, melyet az saját érdekében a többet igérővel köt.

Kozma Ferencz.